

Kritika

Tone Seliškar: *Nasedli brod*. Roman v treh delih. Tiskovna zadruga v Ljubljani 1952. Strani 423.

Ena izmed najzanesljivejših poti v osrčje literarnega dela je pot preko vprašanja: iz kakšnih nagibov in iz kakšnega hotenja je delo nastalo. Določen in jasen odgovor na to vprašanje namreč odkriva psihološko ozadje umotvora in hkratu že osvetljuje njegova poglobljena estetska svojstva, kakor so enotnost, izrazitost in intenzivnost oziroma njihova nasprotja. Kajti ta svojstva so v neposredni odvisnosti od enotnosti, določnosti in moči doživetja in hotenja, ki sta sprožili in vodili oblikovanje.

Če opišem „Nasedli brod“ kot roman o propadu nekega predvojnega provincialnega zakona, ki se razkroji med svetovno vojno in popolnoma uniči v prvih letih po nji, seveda še nisem podal odgovora na kardinalno vprašanje, iz kakšnega hotenja je bil napisan, kajti očitno je, da tako zgodbo lahko napišeš iz neštetih nagibov. Navzlic svojemu dokaj lahkotnemu pripovedovanju Seliškar ni izrazil fabulističnega, ki bi tak tekst zasnoval iz ljubezni do dogodkov in do pripovedovanja. Prav tako ni pisatelj tiste vrste, ki bi iz zavzetosti nad neko pomembno ali svojevrstno in zanimivo človeško psiho ustvaril roman s središčem v osebi, v kateri bi upodobil človečnost, ki bi ga inspirirala. To možnost izrecno odkloni sam v ne prav razboritem vstavku o značajih in osebnostih v literaturi, ki ga je uvrstil na prve strani „Nasedlega broda“.

Ne, zgodba te knjige je bila Seliškarju pač poznana, morda dobro in blizu poznana, morda ga je nekoč pretresla. Tako je postal pozoren nanjo. Toda očitno je, da ga je spočetka zanimala in zadevala individualno in kot povest dveh individuev. Ko pa si jo je izbral za vsebino romana, si je moral to življenje razjasniti do osnov in ga pregnesti po nekem enotnem vidiku. In tu je v stvar zašel nov in tuj element, ki ni v skladu ne s prvotno avtorjevo čustveno reakcijo na to življenje in ne z naravo tega individualno občutenega življenja samega. Seliškar je namreč zdaj skušal zgodbo teh dveh zakoncev razložiti in pokazati kot nujen pojav neke družbe v nekem času ali vsaj kot tipično za čas in sloj, dasi je v resnici splošna samo toliko, kolikor je povprečna. To pa še zdavnaj ni tipično.

To hotenje je hotenje preko ali mimo možnosti, ki so mu bile od vsega početka dane z življenjsko snovjo in z njegovim čustvom, in vnaša v osnovni Seliškarjev oblikovalni prijem neko neopredeljenost, neko razdvojenost in še dojem tega, da ni dosegel, kar je hotel in nameraval. Vsa preproščina fabule, nevažnost in nezanimivost osrednjih dveh oseb, ki kot taki nikakor ne moreta bralca zanimati na vseh teh štiristotih straneh, čas, v katerega je zgodba postavljena, široko opisovanje dobe in širših nadosebnih dogodkov, izrecno tolmačenje pogloblitve ženske osebe kot žrtve „tisočletne oblike, v katero je vkovala žene moška nadoblast“ in še ideološko idealizirana dvojica Jošta in Marte kot nasprotje osrednjemu zakonu Železnika in Marije, — vse to govori, da povest tega nesrečnega zakona noče biti navadna individualna povest, marveč če že ne ilustracija tega, v kar se malomeščanski zakon mora razpasti, pa vsaj povest in usoda malomeščanskega zakona na prelomu, ki ga predstavlja svetovna vojna.

Z druge strani pa je tudi skozi tanki zastor, ki ga to avtorjevo hotenje po socialnem značaju dela pregrinja preko tega življenja, dobro opazno, da so ljudje tega romana v bistvu prav malo tipični, četudi so, kakor že rečeno, povprečni. Mimo tega je razkroj osrednjega zakona v nekaterih fazah celo zelo individualen.

Prav tako je tudi vsa sentimentalna bordelska romantika prvega dela in kolikor se pojavlja kasneje, popolnoma daleč od vsake socialne tipičnosti. Vse to, v kar spadajo tudi centralni značaji in poglobljena zgodba, ni ne samo na sebi ne po zakonitostih gonilnih moči reprezentativno za dobo ali družbeno plast, v kateri živi. Pisatelj apriorne socialne usmerjenosti bi gledal na življenje drugače in bi ga videl pred vsem v njegovi družbeni tipičnosti in zakonitosti. Avtor „Nasedlega broda“ je torej pisec individualnega gledanja, ki je samo hotel biti socialen.

Ta razdvoj med „biti“ in „hoteti“, ki je najbolj očiten v naštetih velikih primereh tega dela, je intenzivno v zvezi z medlim in neplastičnim predstavljanjem življenja v celoti in v podrobnostih. Nihče ne more služiti dvema gospodarjema. Zato „Nasedli brod“ ne nudi nič globoko premišljenega in nič silno občutenega, ne kot razbor družbe (ali ene njene plasti) ne kot osvetlitev komplicirane družbene ustanove, ki jo imenujemo zakon, niti ne kot prikazovanje moči, ki snujejo v človeku in določajo usodo njemu in vsemu občestvu. V vsem tem je Seliškar vsakdanji in nič več kot to. V onem svojem ne prav bistroumnem razmišljanju o značajih v literaturi, ki sem ga že omenil in ki je uvrščeno v roman, se bori zoper namišljeno zahtevo, naj literatura opisuje same junake, velike značaje in nenavadne ljudi. Nihče ne zahteva tega glede junakov romana, marveč samo glede edinega junaka vseh romanov enega pisatelja, to se pravi od pisatelja samega zahtevamo, naj nam pripoveduje nenavadno zanimivo, nenavadno nazorno in z nenavadno prodornim psihološkim in če hočete tudi družbeno kritičnim instinktom. In v tem je Seliškar slabo zadostil upravičeni zahtevi, kajti pripoveduje nam, kakor že omenjeno, medlo, razdvojeno, neprodorno, povprečno.

Kakor se njegova družbena kritika omejuje le na že ugotovljene in znane pojave, ki jih ponavlja z dnevniško brezosebним čuvstvom in s komodno analitično voljo, prav tako je tudi glede pojmovanja človeške narave in procesov v nji zadovoljen z malim in lahko dosegljivim. Zato je večina njegovih oseb docela neplastičnih; tako misteriozna prostitutka Kristina, Železnikov tast, oče in mati, zagrebška prostitutka, češki slikar — Marijin prvi prepovedani ljubimec in drugi: Gorjup. To so v bistvu same prazne sheme brez življenja. Jošt in Marta sta celo zelo naivni in zmedeni idealizaciji. Poglavitni dve osebi sta sicer še nekako orisani, vendar se v težjih psiholoških položajih bralcu popolnoma izgubljata izpred oči, kajti Seliškar ju na takih mestih sam slabo razume in pregleda. To velja za moškega, pri katerem so težki položaji med nezvestobo in ljubosumnostjo in med boleznijo in zakonskimi pravicami obdelani zelo medlo in prelahktno; velja pa tudi za ženo, ki je pri vsej medlosti in nezanimivosti v svojih treh ljubeznih tako malo podobna sama sebi, kakor si je živ človek težko, zlasti še, ko so ti trije štadiji njenega pogrezanja prikazani v skokih in brez organskih prehodov. Edina ustvarjena, dasi ne prav nova osebnost je gališka Justinova ljubica Nastja, z njeno svežo prirodnostjo, dasi je tudi okoli nje in njene (kakor tudi Justinove) bolezni marsikaj nejasnega in ne prav razumljivega. Prizori z Nastjo so poleg prvega izbruha Železnikove paralize najkrepkejši drobcji te v celoti medle knjige.

Pri vsem svojem psihološkem primitivizmu ima Seliškar precejšen opazovalni dar. Zato je njegovo pripovedovanje navidez stvarno in mestoma vsaj vnanje zanimivo. Če pa si ogledaš njegovo pripoved od bliže, se ti vnovič pokaže njegova pisateljska potencia z vso določnostjo. To ni globoka stvarnost poznavalca in obujevalca stvari, ki lovi pojave v bistvo, marveč pospešna reportaža brez žive predstavitvosti, običajno plehka in brezbarvno kratka, posuta s primitivnimi izrazi neke krepke dikcije, ki jo poznamo iz slabih primerkov Seliškarjeve socialne li-

rike in morda iz naših socijalističnih listov. Tu pa tam je ta tekst okrašen tudi s poetičnimi arabeskami takegale okusa: „njeno ime se mu nanovo ponavlja, z mišlimi ga (ime) stiska k sebi in tako tke z njim pajčolan, ki se spušča med njim in domom, da je na oni strani le meglen obris vsega do sedaj njegovega...“

„Nasedli brod“ je medel in neodločen poizkus v socialno smer. Ni sicer tako naiven kakor na primer kak Finžgarjev „Iz modernega sveta“, ki pa je kajpada nastal pred davnim, davnim časom in ki je resnično pomenil revolucionaren poskus. Vendar v socialni smeri Seliškarjevo delo ni pomemben korak naprej. Umetniško je nezadosten kakor oni. Spričo tega ni niti v našem siromašnem romanopisju važna novost.

Josip Vidmar.

Iz tujih literatur in revij

Nova mladina. — Predvojna evropska mladina je bila v svojih najizbranejših zastopnikih, v svoji eliti, nacionalno ali socialno revolucionarna. Ta mladina je bila med vojno po večini sestreljena na vseh frontah sveta, pobita in poteptana, klavrno žrtvovana za nacionalistične in gospodarske imperializme evropskih narodov. Dva — tri zastopnike predvojne mladine, ki je imela za svoj cilj nacionalno revolucionarno akcijo, je očrtal pri nas Juš Kozak v svoji „Celici“. Tudi ta dva prava in resnična zastopnika najboljše naše mladine onega časa sta padla kot žrtvi v vojni, o kateri so domnevali misleči evropski duhovi, da je zadnja, v kateri so se trli nacionalni interesi posameznih narodov in držav, tembolj, ker je razpadla tako nenaravno zgrajena tvorba raznolikih narodov, kakor je bila avstrogrska monarhija in se je zrušil tako nemogoč absolutistični sistem, kakršnega je predstavljala caristična Rusija. Po vojni, tako so domnevali, bo vstala nova mladina, prosta imperijalističnih teženj in tesnih, razvoj zavirajočih individualističnih vezi, ne več revolucionarno rušiteljska v nacionalističnem smislu, temveč konstruktivna v socialnem pomenu. Nova mladina novega etosa, socialnega in nacionalnega, stvariteljica novega, poštenejšega družabnega reda, odklanjajoč pogubna gesla predvojne preteklosti.

To pa se ni zgodilo. Izkazalo se je, da je bil nacionalni in gospodarski individualizem v zapadni Evropi pregloboko zakoreninjen, da bi ga mogla likvidirati svetovna vojna. Očividno bo treba še novih silnih pretresov, preden se bodo zapadno-evropski narodi osvestili samih sebe ter pričeli radikalno in brez kompromisov iskati leka svojemu ozdravljenju. In tako traja velika vojna, borba preteklosti z bodočnostjo, dalje, še danes v navideznem miru, in ji v doglednosti še ni videti konca. Mrzlično oboroževanje evropskih narodov po eni strani, priprave za nov pokolj, etatistični nacionalizem v svojih najodvratnejših imperijalističnih ciljih in oblikah kakor so fašizem, hitlerijanizem in podobno, po drugi strani pa nezajezljiv socialni razkroj in katastrofalna nezaposlenost najširših plasti evropskih narodov.

V tem kaosu stoji današnja evropska mladina brez pravega kompasa, brez varne orientacije, brez notnih teženj in ciljev. Razklana po večini med radikalnim nacionalizmom in radikalnim marksizmom, med napol odmrlo preteklostjo in doktrino bodočnosti (ideja demokracije ima le malo pristašev) — ne more nuditi mo-trilcu psihološko ostro začrtanega obraza, notranje notne slike, najsi izstopajo morda kakí posamezniki še tako ostro in vidno iz nje. Celotna slika je motna, neizdelana, nereliefna. Ker ne deluje v tej mladini složna in notno usmerjena